

Slavenskom i latinskom tekstu što ga je Vaillant izdao s obilnim kritičkim aparatom i bilješkama prethodi u knjizi kratak uvod (str. VIII—XXVIII) u kojemu je prema poglavljima obuhvaćena ova problematika: I. Latinski apokrif (*L'apocryphe latin*), II. Slavenski prijevod (*La traduction slave*), III. Jezik prijevoda (*La langue de la traduction*) i IV. Zapadna varijanta staroslavenskog jezika (*Le vieux slave occidental*).

Historiju latinske verzije Nikodemova evanđelja prikazao je Vaillant u prvom poglavlju (str. VIII—IX) samo u njenim bitnim momentima. U vezi s njezinim postanjem iznosi mišljenje da je na latinski prevedena već u V st. s grčkog originala koji je sadržavao ne samo prvi dio današnjeg latinskog apokrifa, tj. *Gesta Pilati*, nego i *Descensus Christi ad inferos*. Na osnovi stila i kompozicije, koji su za oba dijela isti, autor nadalje zaključuje, obratno od Tischendorfa, da se radi o jedinstvenom djelu koje se međusobno razlikuje samo po temama. To što u grčkom nije sačuvan drugi dio koji bi odgovarao latinskoj verziji, Vaillant tumači postojanjem Epifanijeve homilije koja je, kao mnogo bolji i umjetnički jači opis Kristova silaska u pakao, posve istisnuo i zamijenio u grčkom prvotni *Descensus*.

Govoreći u II poglavlju (str. IX—XIV) o pitanju slavenskog prijevoda Nikodemova evanđelja, autor je samo u najkraćim crtama rezimirao rezultate istraživanja Speranskoga, dok za detalje upućuje na njegovu radnju (Славянскія апокрифическія евангелія. Труды восьмага археологическаго съѣзда въ Москвѣ 1890, т. II, Москва 1895, str. 38—172), gdje je to pitanje opširno obrađeno. Više je, međutim, prostora posvetio problematici samog Novgorodskog teksta (A) koji ovdje prvi put izdaje i njegova odnosa prema tekstu srpske redakcije iz XV—XVI st., što ga je izdao Stojanović (S) i mlađem tekstu Frankova rukopisa (F) ruske redakcije iz XVII st. Na nekoliko karakterističnijih primjera pokazao je s jedne strane da tekstovi S i F u odnosu na tekst rukopisa koji je uzeo za bazu svog izdanja predstavljaju izvjesne prerade, a s druge strane da između njih i osnovnog teksta postoji i jasnih veza koje govore da sva tri teksta počivaju na istom arhetipu. Najbolja potvrda za to su svim rukopisima zajedničke pogreške i zajedničke glose, za koje je autor naveo i nekoliko primjera.

Na temelju dosta brojnih tragova zamjene brojne vrijednosti prema glagoljici autor sasvim ispravno pretpostavlja postojanje prvotnog glagoljskog teksta iz kojeg su potekli ćirilski prijepisi. Vaillantovu pretpostavku o postojanju glagoljskog teksta potvrđuje i činjenica, za koju Vaillant očito ne zna, da su upravo u hrvatskoglagoljskoj literaturi sačuvani najstariji svjedoci slavenskog prijevoda Nikodemova evanđelja, i to u dva oveća odlomka. Prvi od njih u tzv. Pazinskim fragmentima sa samog početka XIV st. (Arhiv JAZU, fragm. glag. 90) sadrži početak Nikodemova evanđelja od gl. I, 5—III, 2 (prema Tischendorfovoj podjeli), i to ne uvijek potpune, dok drugi mlađi iz XV st. (Arhiv JAZU, fragm. glag. 32 c) donosi gotovo potpunu XXI i XXII glavu iz drugog dijela Nikodemova evanđelja. Oba su fragmenta samo prijepisi još starijih matica koje počivaju na istom prijevodu s latinskog kakav je potvrđen u ćirilskim tekstovima dulje redakcije Nikodemova evanđelja. Osim toga vrlo je važna

činjenica, koja izlazi iz poređenja naših odlomaka s ćirilskim tekstovima, da se naši glagoljski odlomci u najviše slučajeva, čak i doslovno slažu sa starijim i redovito bolje tradiranim tekstom Novgorodskog rukopisa. Tijesne veze između naših glagoljskih, osobito Pazinskih odlomaka i teksta Novgorodskog rukopisa najbolje se očituju na zajedničkim pogreškama koje, kao i ostala slaganja, treba pripisati istom arhetipu. Tako npr. u gl. I u Pazinskim odlomcima i Novgorodskom tekstu za lat. *clamabant* dolazi pogrešno *upvahu* odnosno оуповаахъ A (str. 6,²⁰) koje F mijenja u покивахъ , a S u негодоваху , ili također pogrešno *obručeni bihomъ* koje u II gl. imaju naš glagoljski i ćirilski tekst A (str. 12,⁴) umjesto $\text{въ обрѣчени(и) въхомъ}$, kako to mjesto prema latinskom i na osnovi ćir. tekstova F i S, iz kojih je jasno da se radi o imenici *obrōčenie*, a ne o glagolu *obrōčiti* (обрѣчение то въ F odnosno и въ обрѣчѣнии S), rekonstruirala Vaillant. Takvih i sličnih primjera slaganja između glagoljskih odlomaka i Novgorodskog teksta, s jedne strane, te mjestimičnih odstupanja od A i pojedinačnih slaganja sa S i F, s druge strane, što sve govori za zajedničko porijeklo svih slavenskih tekstova Nikodemova evanđelja, moglo bi se još navesti, ali ovdje nije mjesto ni prilika za to. Naši naime glagoljski odlomci zbog svoga posebnog značenja i važnosti za historiju slavenskog teksta Nikodemova evanđelja zaslužuju da se na drugom mjestu opširnije i temeljitije obrade. Ovdje, međutim, treba ipak dodati još to da, dok je tekst glagoljskog fragmenta koji sadrži odlomke iz drugog dijela Nikodemova evanđelja prepisivanjem već prilično iskvaren te zbog toga često nejasan, te dok u njemu nalazimo slobodnih interpolacija, naročito u biblijskim citatima, dotle je u Pazinskim fragmentima ne samo dosta vjerno sačuvana jezična struktura, naravno s oznakama hrvatske redakcije, nego i tekstovna struktura originalnog prijevoda koji on u mnogo slučajeva bolje tradira nego ostali slavenski tekstovi. Tako npr. prema lat. *ejice ... foras* u gl. I Pazinski odlomak ima ispravno вънъ жени , dok A ima krivo он жени (str. 8,¹²), a S изведи i F въведи ili prema *Dicit Pilatus ad Iudaeos qui dixerunt eum esse ex fornicatione* (citirano po Tischendorfovu izdanju) u II gl. Pazinski odlomak ima *Reče Pilat Ijudčom' iže rěše ego suča o' ljuboděistviě*, što A posve izostavlja, a F i S imaju slično $\text{рече же Пилат ко Иудеом тѣмъ иже рѣше отъ любодѣианна рождєнь юсть}$ (str. 10,²⁰⁻²¹) itd.

Jezik ćirilskih tekstova Nikodemova evanđelja, na temelju kojega izvodi većinu svojih zaključaka o starini i porijeklu slavenskog prijevoda, obradio je Vaillant u III poglavlju svoga uvoda. Govoreći najprije o morfologiji autor je u prvom redu upozorio na one oblike koji su karakteristični za starinu teksta. Takvi su npr. oblici, za koje autor navodi dosta primjera iz tekstova, akuzativi živih bića jednaki nominativu, zatim za mlađe rukopise vrlo rijedak oblik 3. l. du. na *-te*, koji je kao znak velike starine najčešće potvrđen u rukopisu A, dok je u drugim rukopisima redovito izjednačen s 2. l. du. na *-ta*, te dosta brojni kratki i asigmatski aoristi. Kod glagoljskih oblika posebno je upozorio na neobičnu upotrebu perifrastičnih glagoljskih tvorbi koja je naročito česta za prezent, gdje su oblici kao глаголюще есте ili молаа естъ stvoreni po uzoru latinskog perifrastičnog preterita deponentnih glagola kao *locuti estis, depre-*

catus est itd. Vrlo su također interesantni i česti primjeri upotrebe priloga uz glagol umjesto prefiksa, kao npr. *вѣнѣ ... грядѣи* za lat. *exiens* ili *оутри ити* za lat. *ingredi* itd.

U drugom dijelu poglavlja o jeziku autor je obradio neke vrste riječi i čestice koje su ili karakteristične za ovaj spomenik po vrlo frekventnoj upotrebi, kao npr. veznik *и мѣже* koji se inače u stsl. spomenicima javlja samo sporadično, dok ovdje u značenju lat. *quia, quoniam* prevladava nad upotrebom izričnog veznika *иже*, ili dolaze u sasvim novu značenju kakvo drugdje nije potvrđeno, kao npr. prilog *развѣ*, kojim je više puta preveden lat. *sed*, ili prijedlog *чрегѣ* za koji u značenju »nad« Vaillant nalazi potvrde u starom i dijalektalnom slovenskom govoru.

Posebno težište u poglavlju o jeziku stavio je autor na rječnik kojemu je posvetio treći dio spomenutog poglavlja. Pošto je upozorio na riječi koje govore za starinu samog prijevoda ili su vlastite upravo ovom prijevodu, kao npr. riječ *мѣжа* koja pored *сѣра*, *пѣкѣмѣ* i *адѣ* dolazi kao metaforički izraz za lat. *inferus, infernum* i dr., zaustavio se naročito na riječima koje mu služe kao glavni dokaz za hrvatsko porijeklo prijevoda Nikodemova evanđelja. Od riječi koje tu obilno navodi, ali koje nisu uvijek karakteristične za hrvatskosrpski jezik, nego ih nalazimo i u drugim, osobito zapadnim slavenskim jezicima, treba istaći samo neke. To je pridjev **връдѣна* (*сврѣти*) za lat. *dignum (mortis)* u kojem značenju taj pridjev dolazi danas samo u hrvatskosrpskom jeziku, zatim riječ *вѣштѣница* za koju od rječnika staroslavenskog jezika donosi potvrdu jedino Slovník jazyka staroslověnského, i to samo iz Nikodemova evanđelja, a inače je u obliku *vijećnica* u redovitoj upotrebi u starom kao i današnjem hrvatskosrpskom jeziku, nadalje riječ *слоуга* za koju u značenju lat. *miles*, kakvo je potvrđeno u Nikodemovu evanđelju, nalazimo ekvivalent samo u starom hrvatskom jeziku, osobito u kajkavskim primjerima, te konačno, da ne navodimo dalje, izraz *слово дати* za lat. *permittere* koji autor povezuje s istim izrazom u slovenskom jeziku i u kajkavskom dijalektu.

Primjeri prenošenja imena iz latinskog na slavenski, koje je autor također donio u odlomku o rječniku, pokazuju da je lat. s preneseno u nekim primjerima sa *š* (*Лициношѣ AS, Лицевошѣ F*), što je karakteristično za tekstove koji su prevedeni na hrvatskom području kao npr. Trojanska priča i Aleksandrida, gdje su takvi primjeri vrlo česti.

Ako dakle uzmemo u obzir sve navedene elemente koji govore u prilog hrvatskog podrijetla slavenskog prijevoda Nikodemova evanđelja, mogli bismo se složiti sa zaključkom koji je Vaillant formulirao u posljednjem poglavlju svog uvoda da je prijevod Nikodemova evanđelja nastao negdje u Hrvatskoj, a ne u Moravskoj, gdje ga danas smješta Slovník jazyka staroslověnského.

Ćirilski tekst Nikodemova evanđelja, za koji je, kao što smo već rekli, kao osnovu uzео najbolji i dosad neizdani tekst Novgorodskog rukopisa, izdao je Vaillant vrlo pregledno s varijantama iz Stojanovićeve i Frankova izdanja na parnim stranicama od 2—88. Gdje god je to moguće, autor vjerno slijedi rukopis, u koji dira samo kad se radi o očitim po-

greškama. U takvim slučajevima on pogrešno mjesto stavlja u kritički aparat ispod teksta, a u samom tekstu daje u jednoglim zagradaма реконструкцију односног текста, што је врло корисно за боље разумијевање текста и текстолошки сасвим оправдано. Колико су Vaillantove реконструкције, које он проводи на основи осталих slavenskih rukopisa и уз помоћ latinskog teksta, точне, може у више случајева потврдити glagoljski tekst gdje je problematično mjesto često izvornije sačuvano nego u ostalim slavenskim tekstovima.

Paralelno uz ćirilski tekst Vaillant je na neparnim stranicama izdao latinski tekst Nikodemova evanđelja s namjerom da, birajući među varijantama u Tischendorfovom izdanju, daде, kako sam u uvodu kaže (str. IX), što točniji ekvivalent latinskog originala kojim se služio slavenski prevodilac. Uz tekst dao je i vrlo vrijedne kritičke bilješke koje će moći korisno poslužiti za njegovu eventualnu rekonstrukciju u koju autor ovdje nije ulazio.

Da pokaže još i razliku u tehnici prevođenja istog teksta na staroslavenski s latinskog i grčkog, autor je u dodatku na kraju knjige (str. 90—95) donio, poprativši ga s nekoliko uvodnih riječi, odlomak Nikodemova evanđelja iz Mihanovićeva homilijara XIII st. koji je već ranije objavio Speranski.

Na kraju je još dodao popis svih važnijih i značajnijih riječi (str. 96—97) koje se susreću u Nikodemovu evanđelju zajedno s latinskom paralelom te indeks biblijskih citata čime je vrlo korisno zaokružio svoje izdanje kojim je položio doista solidan temelj za daljnja istraživanja Nikodemova evanđelja u slavenskoj literaturi.

Biserka Grabar

«ИЗБОРНИК» /Сборник произведений литературы древней Руси/ — Издательство «Художественная литература», Москва, 1969. — Составление и общая редакция тома Л. А. Дмитриева и Д. С. Лихачева, стр. 799. — БИБЛИОТЕКА ВСЕМИРНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ — Серия первая, том 15.

Ruska književnost postoji već više od devet stoljeća, od čega punih sedam stoljeća otpada na ono što se naziva »stara ruska književnost«. Danas je taj dio ruske književnosti mahom predmet proučavanja kojim se bave uski specijalisti, iako bi i redovan čitalac s velikim zanimanjem i zadovoljstvom čitao mnoga od djela koja su nastala u vremenu od XI do XVII stoljeća. I ne samo to: poznavanje stare ruske književnosti omogućilo bi mnogima da steknu jasniju sliku onoga dijela ruske književnosti koji je nastao od XVIII stoljeća do naših dana. Premda postoji čvrsto uvjerenje da je ruska književnost kao i Rusija uopće od vremena Petra Velikoga krenula novim putovima svoga razvoja, oslanjajući se na zapadne uzore, pomnijim upoznavanjem djela stare ruske književnosti i njihovim uspoređivanjem sa stvaralaštvom ruskih pisaca novijega vremena čovjek se ne može oteti dojmu da ipak nikada nije u toj knji-

ževnosti potpuno bila prekinuta genetska veza te da su se u njoj sačuvali osnovni duh i ideje, koje karakteriziraju jednu nada sve humanu književnost. Uz patriotizam kojim odišu jednako Ilarionova propovijed, Spjev o ratnom pohodu Igorevu ili pak Zadoščina, u tim je djelima naglašena i misao o jednakosti svih ljudi (Ilarion) ili pak demokratski duh (osobito naglašen u Pripovijesti o Petru i Fevroniji). Tu je i problem »očeva i djece« (pripovijest o Savi Grudcinu i o Frolu Skobejevu)..

Za današnjega je čitaoca nevolja samo u tome kako da u tekstovima, pisanim starim jezikom, osjete svu ljepotu književnoga djela. Nastojeći da prosječnom suvremenom čitaocu što bolje približi djela stare ruske književnosti, redakcija Biblioteke svjetske književnosti pripremila je u izdanju »Hudožestvennaja literatura« (IHL) ovaj »Izbornik«. (Već i sam naslov izdanja veoma je karakterističan: »izbornici« su bili veoma uobičajeni kako u bizantijskoj tako i u slavenskim srednjovjekovnim književnostima i u njima su nalazila mjesta djela različita po žanru i sadržaju. Redaktori su očito namjerno izabrali ovaj naslov kako bi izbjegli uobičajeni termin »Hrestomatija« koji podsjeća na »školu«.)

»Izbornik« sadrži 46 djela kojima prethodi uvodni, veoma informativan članak D. S. Lihačeva: »Prvih sedamsto godina ruske književnosti« (str. 5—26). Ostala građa »Izbornika« raspoređena je u tri dijela: a) PRVO TROSTOLJEĆE u koje su uvršteni: »Povijest davnih godina« (Povest' vremennyh let), Žitije Feodosijevo, Pouka Vladimira Monomaha, Devgenijeva junačka djela, Pjesma o ratnom pohodu Igorevu, Staroruski zbornici aforizama, Slovo Danila Zatvorenika, Aleksandrida, Pripovijest o zauzeću Carigrada od križara godine 1204, Slovo o propasti Ruske zemlje, Žitije Aleksandra Nevskoga, Pripovijest o razorenju Rjazanja od Batija, Priča o Indijskom carstvu, Priča o Solomonu i Kitovrasu, Pouka tverskoga episkopa Semjona; b) TRISTA GODINA MOSKOVSKE KNJIŽEVNOSTI obuhvaća: »Zadoščinu«, Pismo Epifanija Premudroga Kirilu Tverskom, Pripovijest o putovanju Joana Novgorodskoga na đavolu, Žitije Mihajla Klopskoga, Pripovijest o Drakuli vojvodi, Pripovijest o Basargi, Pripovijest o Petru i Fevroniji Muromskim, Prepiranje života sa smrću, Prvo pismo Ivana Groznoga A. M. Kurbskomu, Pismo Ivana Groznoga Vasiliju Grjaznomu, A. M. Kurbski »Historija o velikom knezu Moskovskom«, Pripovijest o ratnom pohodu Ivana IV na Novgorod godine 1570; c) PRIJELOMNI VIJEK (XVII stoljeće) predstavljen je: Pripovijedanjem Avraamija Palicina, Legendarnom prepiskom Ivana Groznoga s turskim sultanom, Pripoviješću o Bovi kraljeviću, Pripoviješću o Julijaniji Osorginoj, Pripoviješću o opsadi donskih kozaka u Azovu, Protokolom službe carskih lovaca sokolara (»Urjadnik Sokol'nič'ego puti«), Pismom cara Alekseja Mihajloviča A. L. Ordinu-Naščokinu, Pripoviješću o ubojstvu Daniila Suzdaljskoga i o osnivanju Moskve, Pripoviješću o Jeršu Jeršoviću, Šemjakinim sudom, Pripovijedanjem o raskošnom životu i veselju, Pričom o pijanici kako uđe u raj, Pripoviješću o Nevolji-Nesreći, Pripoviješću o Savi Grudcinu, Žitijem protopopa Avakuma, Pripoviješću o Tverskom Otročem manastiru, Prepiskom čigirinskih kozaka s turskim sultanom i Pripoviješću o Frolu Skobejevu.

Uzimajući u obzir razvoj ruskoga jezika kao i stepen razumljivosti pojedinih tekstova, redaktori su priloge iz dijelova a) i djelomično b) popratili usporednim prijevodima (»Ogledalo-prijevod«), dok su ostali tekstovi u bilješkama na dnu stranica snabdjeveni samo potrebnim tumačenjima pojedinih danas teže razumljivih riječi. Na kraju knjige nalaze se komentari uz priloge (str. 699—792) kao i sasvim kratak rječnik (str. 793—796). Prijevodi i komentari tekstova pripadaju peru istaknutih sovjetskih stručnjaka za staru rusku književnost kao što su: V. P. Adrianova-Peretc, D. S. Lihačev, L. A. Dmitrijev, R. P. Dmitrijeva, J. S. Lurje, O. V. Tvorogov, A. M. Pančenko, J. K. Begunov, M. A. Salmina, G. M. Prohorov, N. F. Droblenkova, M. D. Kagan-Tarkovska, A. N. Robinson.

Tekstovi su popraćeni sa dvanaest ilustracija, minijatura iz starih rukopisa ili reprodukcija starih ikona.

»Izbornik« će izvrsno poslužiti i kao zanimljivo štivo i kao sredstvo za populariziranje i bolje upoznavanje stare ruske književnosti. Za naše povjesničare nacionalnih književnosti »Izbornik« i u ovakvom obliku i obimu pružit će dosta građe i misli za dublje proučavanje vlastite književne baštine. To vrijedi ne samo za onaj dio naših književnosti koje su bile u neprekidnoj vezi s bizantsko-pravoslavnom književnom tradicijom, nego i za hrvatsku glagoljsku književnost, što uostalom dokazuju i neka najnovija istraživanja s toga područja.

Malik Mulić

СТЕФАНИТ И ИХНИЛАТ (Средневековая книга басен по русским рукописям XV—XVII веков); издание подготовили О. П. ЛИХАЧЕВА и Я. С. ЛУРЬЕ, перевод греческого текста Е. Э. ГРАНСТРЕМ и В. С. ШАНДРОВСКОЙ. — Издательство »Наука« (Ленинградское отделение), Ленинград, 1969; стр. 251.

Iako skromna po svom obimu, ali bogata po sadržaju, cijenjena, osuđivana, zaboravljena (sve prema prilikama) ova je knjiga najbolji primjer latinske poslovice: »Habent sua fata libelli«. Kroz vjekove i prostor putovala je od daleke Indije do zapadne Evrope mijenjajući svoje ime (»Pančatantra«, »Kalila i Dimna«, »Stefanit i Ihnilat«) da bi ušla u sastav i našega kulturnog naslijeđa. Slavenski prijevod ovoga djela nastao je kod Južnih Slavena, ali je teško utvrditi danas je li prevodilac bio Srbin ili Bugarin. Prijevod je svakako postojao već u XIV st. jer njegove prijepise u ruskoj redakciji nalazimo u XV st. Taj spomenik poučne književnosti neki su nazvali »ogledalom za feudalnoga vladara koje ga poučava kako treba pravedno upravljati«, dok ga je talijanski utopist XVI st. Antonio Doni ironički nazvao »filozofijom morala«. Poslije Bikove pogibije Doni zajedljivo primjećuje u svojoj verziji ovoga djela: »Evo kako se ostvaruje pravda među sinjorima, sinjorčićima i dvorjanima u životinjskom svijetu!». I srpski i bugarski književnici u razdoblju od kraja XII do kraja XIV vijeka imali su prilike da se nagledaju te velikaške »pravde« pa je i slavenski prijevod »Stefanita i Ihnilata« mogao nastati kao »protest realnosti« (termin A. N. Veselovskoga) protiv proglašavanih ideala viteško-feudalnoga društva.